

С. П. КУБІЄВИЧ

Сергій Петрович Кубієвич, кандидат юридичних наук, доцент Івано-Франківської філії Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

**УКРАЇНА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ З БЕЗПЕКИ І СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ:
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СПІВРОБІТНИЦТВА У КОНТЕКСТІ ПОБУДОВИ
ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ**

Гене́за взаємин між Україною та Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ) бере початок ще з 70-х років ХХ століття. Водночас місія тодішньої Української РСР брала активну участь у багатосторонніх переговорах та консультаціях з метою розробки Декларації принципів Заключного акта Наради з безпеки і співробітництва в Європі (далі – НБСЄ) та скликання загальноєвропейської наради. Проте її обсяг правосуб'єктності не міг повною мірою бути реалізований за рахунок інституту спостерігачів та делегатів на зустрічах держав-учасниць НБСЄ. Звідси, наша держава не могла реалізувати міжнародну правосуб'єктність, оскільки виступала в міжнародних відносинах від імені колишнього СРСР.

З цієї метою пропонуємо розглянути міжнародно-правові засади співробітництва між Україною та Організацією з безпеки і співробітництва в Європі в контексті побудови цілісної загальноєвропейської системи безпеки, розглянути правосуб'єктність, визначити місце та роль України як держави-члена ОБСЄ. У світлі поставлених перед Україною викликів і загроз та з метою більш тісного співробітництва між державами в рамках міжнародних безпекових організацій питання співробітництва України з ОБСЄ набуває особливого значення та відзначається актуальністю.

Юридичне оформлення відносин між Україною та ОБСЄ (перейменована рішенням Будапештської зустрічі глав держав та урядів НБСЄ 1 січня 1995 р.) сягає початку проголошення Україною незалежності та визнання міжнародною спільнотою її суверенітету. Оформлення нашою державою повноцінного членства в НБСЄ/ОБСЄ, що датується 30 січня 1992 р., підкреслило наміри поглиблювати багатосторонній діалог з метою побудови системи європейської безпеки та подальшої інтеграції в європейські співтовариства. Саме ця дата є ключовою у контексті початку діяльності місії спостерігачів від України в роботі Парламентської асамблеї НБСЄ/ОБСЄ. Дещо пізніше, 26 лютого 1992 р., тогочасний президент України Л. Кравчук підписав у м. Гельсінкі, столиці Фінляндії, Заключний акт НБСЄ, а в червні того ж року – Паризьку хартію для нової Європи, що з одного боку, підтвердило відданість принципам та домовленостям, викладеним у Заключному акті НБСЄ, а з іншого, – окреслило курс нашої держави на побудову системи загальноєвропейської безпеки¹. Однак, варто зазначити, що фактично Україна вже діяла в межах принципів та домовленостей НБСЄ. Це чітко простежується у роботі місії делегатів на 46 сесії Генеральної асамблеї Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) у 1991 р., коли Україна вперше як незалежна держава, у числі 44 країн виступила співавтором проекту резолюції з питання Договору про всеохоплюючу заборону випробування ядерної зброї, у якій пропонувалося вести переговори з тієї ж теми у межах Конференції з роззброєння². Проект було прийнято Організацією Об'єднаних Націй. Зокрема, у Проекті йшлося про наступне: «... запропонувавши перетворити процес знищення воєнних потенціалів на такий, що охоплював би всі регіони і всі країни світу, було заявлено про бажання України стати безпосереднім учасником переговорного процесу з цієї проблеми, а також підкреслено позитивне ставлення України до проблеми нерозповсюдження ядерної зброї і оголошено про тимчасовість її наявності на території України, про прагнення стати без'ядерною і позаблоковою державою, збереження статусу держави вільної від хімічної зброї, що цілком відповідало міжнародним зусиллям, спрямованим на обмеження і ліквідацію зброї масового знищення»³.

Загалом Україною було виконано поставлене завдання щодо обмеження і ліквідації зброї масового знищення та зроблено значний внесок у забезпечення безпеки як у Європі, так і світі. Це було підтверджено та схвалено державами-членами у положенні Декларації Лісабонської зустрічі ОБСЄ 1996 року⁴.

Незважаючи на певні досягнення України в рамках виконання зобов'язань щодо військово-політичного виміру ОБСЄ не менш важливим завданням у світлі поставлених викликів та загроз було вирішення міжетнічних конфліктів. З огляду на це наша держава досить активно діяла у межах НБСЄ над вирішенням цієї проблеми. Так, на Асамблеї Будапештської зустрічі НБСЄ у липні 1992 р. Україна виступила з ініціативою організації у рамках НБСЄ спеціального механізму прогнозування конфліктів у Європі. Цього ж року, виступаючи на Гельсінському саміті НБСЄ у 1992 р., було зазначено, що створюючи нову систему безпеки для Європи необхідно першочергову увагу приділити першоджерелам конфліктів, зокрема проблемам нацменшин. Необхідно зазначити, що Україна, маючи потенційно вибухонебезпечну ситуацію на півострові, спровоковану місцевими сепаратистами, змогла за сприяння ОБСЄ знайти шляхи мирного вирішення проблеми. Це завдання було покладено на місію ОБСЄ, яка була сформована того ж року та діяла безпосередньо в межах

забезпечення прав національних меншин на півострові. Успішно виконавши свій мандат, місія припинила діяльність у 1999 р., а на її місці було створено Офіс Координатора проектів ОБСЄ в Україні (далі – Координатор). Координатор проектів з'явився 13 липня 1999 р. внаслідок підписання Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України та Організацією з безпеки і співробітництва в Європі щодо створення нової форми співробітництва та ратифікований Законом України 10 лютого 2000 року.

До компетенції Координатора зокрема належало: планування, виконання та моніторинг проектів між відповідними органами влади України і ОБСЄ та її інститутами (п. 1 ст. 1 Меморандуму)⁵. Практика діяльності Координатора свідчить про те, що започаткована форма співробітництва продовжує ефективно співпрацювати з органами влади та громадськими організаціями щодо провадження міжнародно-правових стандартів ОБСЄ у законодавство України.

Внаслідок конфлікту між Україною та Російською Федерацією, що розпочався у 2014 р., та на підставі запиту України до Постійної Ради ОБСЄ було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Організацією з безпеки і співробітництва в Європі про розміщення спеціальної моніторингової місії в Україні від 14 квітня 2014 р. (ратифікований Законом України 29 травня 2014 р.). Діяльність місії була спрямована на збір інформації щодо ситуації в Україні та співпраці з Координатором, а також з центральними та місцевими органами державної влади, політичними партіями, громадськими організаціями, окремими особами та групами громадян (ст. 3 вищезгаданого Меморандуму)⁶. У цьому Меморандумі йдеться також про статус, права, привілеї та імунітети місії, її членів та персоналу, що прирівнюються до осіб, акредитованих в Україні відповідно до положень Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 року. Місія продовжує виконувати свій мандат, але слід зазначити, що деякі проблеми та перешкоди у її діяльності мають місце. Так, зокрема, анексія півострова Російською Федерацією у березні 2014 р. зводить нанівець усі спроби вирішити питання міжетнічних конфліктів, зокрема забезпечити кримським татарам право на етнічну самостійність у межах півострова.

Що стосується питання участі України в оперативній діяльності органів ОБСЄ, то слід зазначити, що наша держава бере участь у роботі всіх без винятку органів ОБСЄ, а її головування в 2013 р. визначило нову основу взаємовідносин з ОБСЄ.

Геостратегічне розміщення нашої держави, з одного боку, надає можливості посередництва України між країнами Заходу і Сходу, Півночі та Півдня, а з іншого, – перетворює її на так звану «сіру зону» Європейського континенту, розділеного на дві частини – між НАТО/ЄС з одного боку та Росією з очолюваними нею структурами (ОДКБ, ЄврАзЕС, Митний союз тощо) з іншого. До «сірої зони» відносять і Молдову з її невирішеним Придністровським питанням, а також частково Грузію, на території якої є власні невирішені конфлікти. Цей простір був окреслений ЄС програмою «Східне партнерство», натомість РФ прагне залучити їх до новостворюваного інтеграційного об'єднання – Євразійського союзу, покликаного сприяти закріпленню російського домінування на пострадянському просторі⁷.

З проголошенням позаблокового статусу Україна відмовилась від набуття членства в НАТО, а тому прагнути до забезпечення національної безпеки з позицій позаблоковості наша країна вимушена докладати значно більших зусиль для пошуку додаткових зовнішніх гарантій безпеки, а також для визначення шляхів підвищення ефективності власних збройних сил. Україна може відшукати такі гарантії, головуючи з січня 2013 р. в ОБСЄ та в Організації Чорноморського економічного співробітництва (далі – ОЧЕС). Щодо першої організації, то перспективними напрямками є побудова «простору безпеки» та перетворення регіону субрегіону Центральної та Східної Європи (куди входять, з одного боку – нові члени НАТО і ЄС, а з іншого – європейські країни СНД) на зону, вільну від ядерної зброї, основою чого слугує Договір про звичайні збройні сили в Європі 1990 р., оновлений 1999 року.

Його підписали Росія, Білорусія, Казахстан і Україна. Грузія та Молдова відмовилися від ратифікації, вимагаючи виведення російських військ з власної території. Росія припинила його дію в 2007 році.

Україна не тільки підписала, а й ратифікувала оновлений варіант ДЗЗСЄ. Будучи, на відміну від інших підписантів, позаблоковою державою, саме Україна може виступити в ролі посередника-комунікатора – ініціатора та організатора діалогу ключових акторів щодо підготовки нового варіанта ДЗЗСЄ, який би враховував такі нові реалії, як розширене НАТО – з одного боку, та складна ситуація на Кавказі – з іншого. Україна як держава, що добровільно відмовилася від ядерної зброї, залишається «моральним авторитетом» у сфері ядерного роззброєння. При цьому Україна не входить до складу воєнно-політичних блоків (НАТО та ОДКБ) і, відповідно, не розраховує на «ядерну парасольку». Ще одним перспективним напрямом головування України в ОБСЄ є політичне вирішення конфліктів на пострадянському просторі: у Придністров'ї, Нагірному Карабаху, Південній Осетії та Абхазії. у цих чотирьох основних конфліктах Україна та ОБСЄ знаходяться на різному рівні залучення. Найнижчий рівень залучення з обох сторін спостерігається в Грузії. Через складність трикутника взаємовідносин конфліктуючих сторін: Грузія – невизнані республіки Південної Осетії та Абхазії – Росія, імовірність активізації мирного процесу у рамках ОБСЄ, або більш активного залучення України зводиться фактично до мінімуму. Придністровський конфлікт залишається ключовим питанням для регіональної та безпекової політики України, а також для активного залучення ОБСЄ у мирний процес. Головування України в ОБСЄ у 2013 р. є не тільки важливою підставою для посилення ролі нашої країни у переговорному процесі, а й можливістю досягти прогресу у врегулюванні цього конфлікту⁸.

Така можливість обумовлена зокрема тим, що в Україні існує високий рівень обізнаності й розуміння причин Придністровського конфлікту, перебігу подій протягом усього періоду його існування, а також ново-

го контексту, що виник після зміни влади в Республіці Молдова у 2009 р., та в Придністровському регіоні – у грудні 2011 року.

Щодо українського головування в ОЧЕС, то пріоритетними завданнями є реалізація проектів та програм регіонального значення, зокрема, Чорноморської окружної автомагістралі та морських магістралей, підписання багатосторонньої угоди щодо інтермодальних перевезень та реалізації проекту з прямого вантажного поромно-залізничного сполучення тощо⁹. Зокрема, экс-міністр закордонних справ К. Грищенко ще у 2012 р. зазначав, що Україна, керуючись Статутом ОЧЕС, Декларацією Стамбульського Саміту з нагоди 20-річчя організації та оновленим Економічним Порядком денним ОЧЕС, «...продовжуватиме просування розвитку багатостороннього економічного співробітництва».

Ця робота здійснюватиметься шляхом практичного виконання раніше затверджених рішень та укладених угод, посилення проектно-орієнтовного підходу до діяльності ОЧЕС через реалізацію проектів та програм регіонального виміру. Україна приділятиме належну увагу сферам торгівлі та транспорту, енергетики, науки і технологій, туризму, захисту навколишнього середовища та боротьби із організованою злочинністю¹⁰. У контексті безпеки Європейського регіону варто відзначити і Раду Європи, що відіграє особливу роль щодо підтримання соціальної безпеки і безпеки в галузі прав людини і зміцнення демократичних державних інститутів через міжнародний механізм авторитетної й представницької політичної міжурядової організації континенту, унікального пан'європейського форуму, у якому країни-члени ведуть політичний діалог на рівних. Знаковим явищем є рух, спрямований на поєднання зусиль безпекових структур Європи в єдине ціле: такий підхід знаходить практичний вияв у здійсненні співпраці у тристоронньому форматі: ОБСЄ – Рада Європи – Україна, котрий було започатковано у листопаді 2005 р. в Брюсселі¹¹.

Україна бере активну участь в обговоренні актуальних питань розвитку архітектури загальноєвропейської безпеки, виступає за удосконалення інститутів і механізмів ОБСЄ, підтримує пропозиції учасниць ОБСЄ про розширення партнерської співпраці ОБСЄ з іншими світовими структурами з безпеки ООН, НАТО, ЄС, РС. Наша країна є активним учасником миротворчої місії ОБСЄ. Основні зусилля щодо розвитку співробітництва Україна з ОБСЄ зосереджено на таких напрямках, як сприяння міжнародним спостерігачам під час парламентських і президентських виборів; оперативне інформування ОБСЄ про внутрішню ситуацію в Україні; розвиток економічних, соціальних і демократичних суспільних перетворень, перебіг правової реформи; забезпечення активної ролі України як посередника Придніпровського врегулювання тощо. Україна активно працювала у складі Спільного консультативної групи щодо виконання положень Заключного акта Стамбульського саміту ОБСЄ. Одним із досягнень можна розглядати той факт, що 1 січня 2002 р. набув чинності Договір з відкритого неба, який передбачає здійснення спостережних польотів іноземних держав над територією України. Одним із проектів участі України в роботі ОБСЄ є виконання зобов'язань щодо «людського» виміру безпеки: захист прав і свобод людини як чинник світової стабільності і забезпечення безпеки держави. Підсумки роботи у цьому напрямі було підсумовано в грудні 2004 р. на засіданні Ради Міністрів ОБСЄ, в якому взяла участь делегація 55 держав – учасниць організації, а також представники країн – партнерів ОБСЄ та інших міжнародних структур. На засіданні Ради міністрів ОБСЄ в Любляні у грудні 2005 р. Україна вперше офіційно заявила про намір головувати в Організації з безпеки та співробітництва в Європі в 2013 році. Міністр закордонних справ України К. І. Грищенко у ході спеціального засідання Постійної ради ОБСЄ у Відні 22 червня 2010 р. підтвердив налаштованість України очолити ОБСЄ у 2013 р. і окреслив бачення майбутніх пріоритетів головування нашої держави в Організації у військово-політичному, економіко-довкільному та гуманітарному вимірах діяльності ОБСЄ. Важливою складовою співпраці України з ОБСЄ є організація БДПЛ міжнародного спостереження за перебігом виборів у нашій країні. Україна запрошувала спостерігачів від ОБСЄ на парламентські вибори в 1998, 2002, 2006, 2007 рр. та президентські вибори у 1999, 2004, 2010 роках. За підсумками президентських виборів в Україні 2010 р. Місія спостереження ОБСЄ зробила позитивні висновки щодо виборчого процесу в нашій державі та внесла рекомендації з його подальшого вдосконалення. Спільно з українською стороною в якості пріоритетних на 2010 р. проектів ОБСЄ були визначені такі: допомога в знищенні ракетного палива типу «меланж» (відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України та Організацією з безпеки і співробітництва в Європі щодо проекту ОБСЄ – Україна стосовно утилізації запасів меланжу та у реабілітації територій, забруднених вибухонебезпечними залишками минулих війн біля міст Керч, Севастополь і Біла Церква; підвищення ефективності роботи Державної прикордонної служби України та допомога у соціальній адаптації колишніх військовослужбовців). Важливими за своїм значенням та очікуваними результатами залишатимуться проекти в галузі зміцнення верховенства права в Україні, посилення потенціалу державних органів і громадських організацій у сфері боротьби з торгівлею людьми, захист прав людини в місцях обмеження запобігання та боротьба з корупцією в Україні; національного конституційного права; розвиток громадянського суспільства; підвищення ефективності роботи органів місцевого самоврядування України та впровадження енергозберігаючих ініціатив на регіональному рівні.

¹ Ільницька У. В. Україна – ОБСЄ: активізація співробітництва у формуванні європейської системи безпеки та стабільності. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку / У. В. Ільницька. – Л., 2015. – Вип. 27. – С. 117.

² Договір о всеобъемлющем запрещении ядерных испытаний от 6 декабря 1991 г. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/46/29>

³ Ляшенко О. Співробітництво України зі структурами ОБСЄ та Ради Європи. Етнічна історія народів Європи за 1999–2009 рр. / О. Ляшенко. – К. : УНІСЕРВ, 2000. – Вип. 6. – С. 81–82.

⁴ Баймуратов М. А. Международно-правовые аспекты становления и развития европейской системы безопасности на пороге XXI века : моногр. / М. А. Баймуратов, А. А. Делинский. – Одесса : Юридична література, 2004. – С. 123–124.

⁵ Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) щодо створення нової форми співробітництва : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_309

⁶ Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) про розміщення спеціальної моніторингової місії ОБСЄ : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/975_026

⁷ Партнерство України з ЄС в безпековій сфері: реальність та перспективи: рекомендації учасників Третього засідання Робочої групи «Україна – ЄС: на шляху до політичної асоціації» / Національний Конвент України щодо ЄС : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uad.exdat.com/docs/index-612656.html> – Назва з екрана.

⁸ Позиційний документ щодо порядку денного головування України в ОБСЄ у 2013 році / за ред. Г. Шелест, О. Сушко. – Одеська філія Національного інституту стратегічних досліджень, Інститут Євро-Атлантичного співробітництва, Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://od.niss.gov.ua/content/articles/files/paper-osce-%281%29-0471b.pdf> – Назва з екрана.

⁹ Україна цього року головує в ОБСЄ і в ОЧЕС / УНІАН, 2013 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.net/ukr/news/152214-ukrajina-tsogo-roku-golovue-v-obse-y-oches.html> – Назва з екрана.

¹⁰ Там само.

¹¹ Мітряєва С. Європейська безпека і Україна: навч. посібн. / Мітряєва С.; ред. кол. Ф. Г. Ващук, І. В. Артьомов, В. Д. Бондаренко та ін. // Євроінтеграція: Український вимір. – Ужгород : Поліграф центр «Ліра», 2008. – Вип. 8. – 222 с. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/3708> – Назва з екрана.

Резюме

Кубієвич С. П. Україна та Організація з безпеки і співробітництва в Європі: міжнародно-правові засади співробітництва у контексті побудови загальноєвропейської системи безпеки.

У даній статті автором було зроблено спробу проаналізувати міжнародно-правові засади співробітництва України та Організації з безпеки і співробітництва в Європі в контексті побудови цілісної загальноєвропейської системи безпеки, а також розглянути правосуб'єктність, визначити місце та роль України як держави-члена ОБСЄ.

Ключові слова: Народа з безпеки і співробітництва в Європі, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Організація Об'єднаних Націй, Заключний акт НБСЄ, загальноєвропейська безпека, Меморандум про взаєморозуміння.

Резюме

Кубієвич С. П. Украина и Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе: международно-правовые основы сотрудничества в контексте построения общеевропейской системы безопасности.

В данной статье автор делает попытку проанализировать международно-правовые основания сотрудничества Украины в рамках Организации по безопасности в Европе в контексте построения целостной системы общеевропейской безопасности, а также рассмотреть правосубъектность, определить место и роль Украины как государства-члена ОБСЕ.

Ключевые слова: Совещание по безопасности и сотрудничеству в Европе, Организация Объединенных Наций, Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе, Заключительный акт СБСЕ, общеевропейская безопасность, Меморандум о взаимопонимании.

Summary

Kubiievych S. Ukraine and Organization for Security and Cooperation in Europe: legal basis of international cooperation in a context of building European security system.

The author considers some theoretical and practical issues of cooperation between Ukraine and Organization for Security and Cooperation in Europe, defines peculiarities of OSCE's legal personality, determines Ukraine's place and role in the cooperation as a member state of the organization.

Key words: Conference for Security and Cooperation in Europe, Organization for Security and Cooperation in Europe, The United Nations, The CSCE's Helsinki Final Act, European Security, Memorandum of Understanding.

УДК 347.627.3

О. О. БІЛИК

Олександра Олегівна Білик, аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ МОМЕНТУ ПОЧАТКУ «ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ»: СУДОВА ПРАКТИКА США ТА КАНАДИ

Зі стрімким розвитком суспільних і економічних відносин, сімейні відносини в Україні теж зазнають змін. Так, все частіше в сім'ях виникають обставини, які унеможливають постійне проживання подружжя